

MANUEL CAZURRO RUIZ, PIONER D'EMPÚRIES I COL·LECCIONISTA

ISABEL VALLVÉ ALBIOL

Manuel Cazorro Ruiz va ser un dels pioners de les modernes excavacions d'Empúries. Inspector de les campanyes inicials dirigides per Puig i Cadafalch i, a més, col·leccionista, tant de material arqueològic com de ciències naturals. Ben poques són les referències conservades sobre ell; en la bibliografia sobre els primers anys de les excavacions de la Junta de Museus de Barcelona, s'esmenta que en va ser l'inspector el 1908, però no se'n dóna cap altra notícia. El famós i controvertit "Vas Cazorro" del Museu Arqueològic de Barcelona és el principal element que manté el seu nom viu en la memòria de l'arqueologia catalana.

El present estudi vol contribuir al reconeixement d'un personatge que va ajudar a què l'arqueologia catalana arranqués amb bon peu. Les fonts principals han estat el fons documental que conserva la Junta de Museus en relació a Empúries, en concret el llibre d'actes de les reunions de la Junta de Museus, i tres caixes que contenen documentació variada sobre Empúries, que s'han anomenat caixa A, B i C.

S'han completat aquests fons amb els *Diaris d'excavacions d'Emili Gandia*, els expedients de Cazorro en els arxius dels Instituts de Girona i de Barcelona, premsa de l'època i els records de la família.

Com a professió principal tenia la de naturalista i professor d'Institut, però hi ha altres aspectes de la seva vida professional i social que, en un futur, mereixeran ser estudiats amb atenció: el nivell d'implicació en la societat gironina, les seves aportacions en l'impuls cultural de la ciutat, el seu paper en la creació de l'extensió universitària, el seu lligam amb el *Certàmen Literario*, o amb altres associacions cíviques, com el comitè anti-duelista, l'impuls de projectes científics en el camp de les ciències naturals, com la creació de l'estació meteorològica o la implantació dels sismògrafs d'Olot i Girona, la seva repetidament premiada col·lecció entomològica i un llarg etcètera.

RESSENYA BIOGRÀFICA DE MANUEL CAZURRO

Manuel Cazorro Ruiz va néixer a Madrid el 4 de gener de 1865 ¹ i va morir a Barcelona el 9 de desembre de 1935.

Era fill de Mariano Zacarías Cazorro un metge que ben aviat es va dedicar al periodisme, a escriure obres dramàtiques, a la política i que va prendre part activa en el moviment polític de 1854, que va conduir al bienni liberal durant el regnat d'Isabel II. Mariano Zacarías va progressar políticament, arribant a ser subsecretari dels ministeris d'Ultramar i Governació. A l'iniciar-se el moviment en favor de la Restauració, es va unir als partidaris d'Alfons XII.

Així doncs, Manuel Cazorro Ruiz va estar educat en l'ambient d'una família benestant, amb coneixement de les arts i la cultura i fortament vinculada amb les altes esferes de la política estatal. Va estudiar, a més, en la prestigiosa *Institución Libre de Enseñanza*.

Abans de llicenciar-se, el trobem el 1883 col·laborant amb *el Museo de Ciencias Naturales* de Madrid, treballant en les col·leccions de zoologia i en l'ensenyament d'alumnes².

Està documentat que va romandre a la Facultat de Dret de la Universitat Central de Madrid entre 1879 i 1885, coincidint-hi algun temps amb el seu germà Juan, que hi va estar entre 1873 i 1881, i a on va obtenir la titulació oficial de *Licenciado Civil y Canónigo* ³. Aquest títol el va obtenir el 13 de juliol de 1885, i tal com explica el propi Cazorro en el currículum del seu expedient de l'Institut de Girona, va ser "*Licenciado en Derecho Civil y Economía con nota de sobresaliente y con los ejercicios de doctor en dicha Facultad aprobados*" ⁴. El que posteriorment hauria de ser el seu alumne, Pompeu Pasqual, afegeix que es va llicenciar en Dret a causa d'uns problemes econòmics que van sorgir en la seva família i que el van portar a haver de litigar personalment sobre aquest afer (Pascual, 1976, pàg. 23), informació que ha estat confirmada també per Juan Luís Oliva de Suelves, nét de Cazorro.

¹ Segons consta en el full de serveis de Cazorro que es conserva en l'expedient 1309 del fons de l'Institut General i Tècnic a l'AHG.

² Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

³ CD rom: *Un siglo de la Universidad Central. Expedientes académicos (1836-1936). Teología, derecho y Filosofía y Letras*.- Ministerio de Educación y Cultura; Dirección General de Libro, Archivos y Bibliotecas; Subdirección general de los archivos estatales.- Madrid, 2000.

⁴ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

A partir del 23 d'abril de 1887 i durant dos mesos, va ser ajudant de la *Comisión para el estudio de la fauna entomológica de la Península*, amb un sou de 1.500 pessetes anuals ⁵.

En el mateix currículum de l'expedient de l'Institut de Girona, diu Cazorro que el 8 d'agost de 1890 va obtenir el títol de "*Licenciado en Ciencias Naturales, con nota de sobresaliente y con los ejercicios de doctor aprobados con igual nota*"⁶.

Immediatament després d'aprovar els exàmens, va ser nomenat catedràtic d'Història Natural, per Reial Ordre d'11 de juliol de 1890, amb un sou de 3.000 pessetes anuals. Aquests haurien de ser uns moments en què una brillant promesa com Cazorro tenia davant seu un ampli ventall de possibilitats laborals. Així el 14 de juliol de 1890 va ser nomenat Ajudant interí sense sou, i en comissió, a l'Estació Biològica Marítima de Santander. El 19 de juliol de 1890 va prendre possessió del càrrec de catedràtic d'Història Natural de l'Institut Cardenal Cisneros. Per Reial Ordre de 23 d'octubre de 1890 va ser nomenat Ajudant interí de l'Estació Zoològica Marítima de Nàpols i com a indemnització de viatges rebria 500 pessetes, afegides a 250 pessetes per cada mes d'estada en aquesta ciutat campaniana. Aquests diners se li pagarien a càrrec del capítol 13, article 5 del pressupost vigent de l'Institut. És a dir, mentre era a Nàpols, se li pagava el sou des de Girona. Des de Madrid, Cazorro va redactar una autorització perquè el catedràtic numerari i secretari de l'Institut de Girona, D. Pablo Civil i Vendrell, li signés la nòmina i "*pueda cobrar cuanto por concepto de sueldo, atrasos ú otros derechos, me pueda corresponder como catedrático de dicho Instituto*" ⁷. L'*Stazione Zoologica di Napoli*, havia esta fundada poc abans, el 1872, pel zoòleg alemany, seguidor de Darwin, Anton Dohrn (Casado, 1996, pàg. 24).

Cazorro també havia obtingut una beca per estudiar en l'Institut Oceanogràfic de Mònaco.

Per Reial Ordre d'11 de febrer de 1892 va finalitzar la seva estada a Nàpols ⁸, quan va tornar va ser nomenat professor de tècnica i micografia de la *Facultad y Museos de Ciencias Naturales de la Corte*, a Madrid, va treba-

⁵ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

⁶ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

⁷ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

⁸ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

llar al *Museo de Ciencias* de Madrid al costat dels professors Calderón i Bolívar, ambdós pertanyents a l'anomenada "*Generación de los Sabios*" (Casado, 1996, pàg. 28). Tot això encara amb el sou que li corresponia com a catedràtic de l'Institut de Girona.

Aquesta comissió al Museu de Ciències de Madrid finalitzava el gener de 1895. A partir d'aquest moment hi ha un seguit de maniobres intentant retardar la incorporació de Cazorro a Girona ⁹. Efectivament, en data 21 de gener de 1895 arriba una carta al Director de l'Institut de Girona, procedent del *Director General de Instrucción Pública*, comunicant-li que Cazorro ha finalitzat el servei que prestava a la Cort i que s'haurà d'incorporar al càrrec de Girona en el termini de 45 dies a comptar des del dia en què acaba la comissió. L'endemà mateix, el 22 de gener de 1895, el Director de l'Institut de Girona rep una altra carta, ara del Rector de l'Universitat de Barcelona, traslladant-li la comunicació del Director de Instrucción Pública que diu que "*... S.M. el Rey ... ha resuelto dar por terminada la comisión que por R.O. de 11 de febrero de 1892 se concedió a D. Manuel Cazorro y Ruiz para explicar en la Facultad y Museo de Ciencias de esta Corte ..., ordenándole al propio tiempo pase á encargarse del desempeño de su cátedra en el Instituto del Ferrol*".

No consta que Cazorro acabés traslladant-se a l'Institut del Ferrol.

Poc després, l'esborrany d'una carta datada a Girona el 16 de febrer de 1895, informa de la notificació, al Director General d'Instrucción Pública, que Cazorro no es va incorporar al cap dels 45 dies posteriors a la finalització de la comissió. Seguidament, el 21 de febrer de 1895 una nova carta del Rector de la Universitat de Barcelona adreçada al Director de l'Institut de Girona, trasllada la comunicació del Director General d'Instrucción Pública, notificant que es concedeix a Cazorro un mes de pròrroga per presentar-se al seu destí. Segueix una nota datada a Girona el 16 de març de 1895 explicant que ha finalitzat el mes de pròrroga i que Cazorro no s'ha incorporat. El 16 i el 22 de març de 1895 hi ha dues cartes notificant que "*Cazorro continuará su enseñanza en el Museo de Ciencias por lo menos hasta fin de este curso en razón de la especialidad de la misma, de la competencia excepcional de dicho profesor, de su difícil reemplazo, de lo avanzado del curso, y notorios perjuicios que se causarían a los alumnos si se ausentara*".

⁹ Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

Cazurro no tan sols es resistia a incorporar-se a Girona, sinó que les seves aspiracions professionals passaven per poder exercir en un ambient d'especialització acadèmica. L'1 d'agost de 1895 va sol·licitar concursar a la càtedra d'Història Natural de la Universitat de Sevilla. Poc després, el 5 de novembre de 1895, ho fa en el concurs per a la provisió de la càtedra de Zoologia, Mineralogia i Botànica vacant a l'Universitat de Saragossa.

El 28 de gener de 1896 obté el seu primer quinquenni, amb un augment de sou de 500 pessetes, i encara no s'havia incorporat a la seva càtedra de Girona.

Finalment, l'abril de 1897 dimiteix de la comissió que tenia des de febrer de 1892 per ensenyar tècnica i micografia a Madrid, per incorporar-se a l'Institut de Girona el 19 d'abril de 1897.

Però, tot i així, Cazurro no desistia en el seu desig de ser docent universitari, i el maig de 1897 opta a la càtedra de *Ciencias, Zoografía de moluscos y Zoofitos*, de la Universitat Central de Madrid.

Cap d'aquest intents aconseguiria reeixir, iniciant d'aquesta manera, amb 32 anys, una llarga, intensa i fructífera estada a la ciutat de Girona.

Des de març de 1895 fins a agost de 1897 el govern a Madrid va estar en mans del conservador Cànovas del Castillo. Cazurro i la seva família tenien clars antecedents liberals. Tal vegada, aquesta circumstància hauria tingut alguna cosa a veure en què, tot i el seu impressionant currículum, no obtingués cap d'aquestes càtedres?

Quan Cazurro arribà a Girona el 1897 Espanya estava immersa en la guerra de Cuba. La premsa gironina cada dia donava notícia dels comunicats de guerra i de la sort dels soldats de la província.

Pocs mesos després de la seva arribada, el novembre de 1897, la mateixa premsa anunciava una millora i ampliació del gabinet d'Història Natural de l'Institut. A l'article no s'esmentava cap nom, però costa ben poc d'imaginar la mà de Cazurro en aquesta acció¹⁰.

El currículum que presentava el nou professor era impressionant. En el full de serveis que se li va obrir l'any de la seva arribada va caldre afegir-hi un full annex perquè el nombre de publicacions no cabien en l'espai

¹⁰ *Diario de Gerona*, 25 de novembre de 1897, núm. 2.869, any IX, pàgina 4.

"En el Instituto provincial se está procediendo á la renovación de todos los armarios del gabinete de Historia Natural á los que se dá mayor capacidad".

que hi havia reservat en l'imprès destinat a tals efectes. En la pròpia lletra de Cazorro es relacionen el seguit de treballs publicats fins el moment de la seva incorporació a l'Institut de Girona¹¹:

- "Caso teratológico observado en un *Pleurodeles*".
- "Observaciones sobre la cópula entre insectos de diverso género".
- "Tumores en forma de cuernos, que se conservan en el Museo de Ciencias de Madrid".
- "Métodos de conservación de animales marinos, empleados en la Estación Zoológica de Nápoles. (Traducción de la obra original de S. Lobianco)".
- "Especies nuevas del género *Ochridia*".
- "Enumeración de los ortópteros de España y Portugal", *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*, 17, pàgs. 435-513, 1888.
- "El *Sphec paludosa*, como enemigo de la langosta".
- "Estudio de un vorticélido parásito de los bronquios del cangrejo de río".
- "Estracionidos de España".
- "Nota de la región lusitana de la fauna carcinológica".
- Daños que causan la *Porthesia chyrorrhoca* y el *Bombyx neustria* en el artibolado de Madrid".
- "Nota sobre la fosforescencia de los crustáceos".
- "Nota sobre los *Gordius*".
- "Sobre una crisálida acuática hallada en Peñadara".
- "Observaciones acerca de un pozo de agua dulce de los alrededores de Madrid".
- "Sobre anélidos de la Península".
- **"Indicaciones sobre algunas hachas paleolíticas y varios huesos fósiles hallados en San Isidro (Madrid)".**
- **"Nota sobre hachas prehistóricas descubiertas en los aluviones de San Isidro de Madrid. (En colaboración)."**
- "Excursión á los montes de Toledo y a Cercedilla y Siete Picos".
- "Significación morfológica del maxilar inferior", *Revista Científica*, año 1, nº 8.

¹¹ Full de serveis de Manuel Cazorro datat el 1897. Expedient núm. 1309 del Fons de l'Institut General i Tècnic. AHG.

- "Localización de las funciones cerebrales", Revista Científica, año 1, nº 33.

- "Excursión al Vesubio".

- "Fauna de Madrid. Vertebrados".

- "Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano". (En colaboración. Toda la parte de zoología desde la letra M).

- "Las emigraciones de los peces", Revista de Pesca, año X, nº 145 y 146.

- "Mamíferos de los alrededores de Madrid".

- "*Anemonia sulcata*. Estudio anatómico é histológico de una actinia".

En el llistat del full de serveis no s'hi fa constar cap data de les publicacions, ni si es tracta d'articles o de llibres; en els casos en què en la llista anterior s'aprecien més dades és perquè s'han complementat amb altres fonts. La major part corresponen a la seva faceta com a naturalista, però ja hi apareixen un parell de títols sobre Prehistòria, indicant que la seva aproximació a l'arqueologia s'havia iniciat ja abans de la seva arribada a Girona.

Després d'incorporar-se a l'Institut gironí va continuar publicant, tant en el camp de les ciències naturals com també en el de l'arqueologia. La majoria de les seves obres són fetes en solitari:

- *Elementos de Organografía y Fisiología*.- Girona

- *Compendio de Zoología*.

- *Compendio de Historia Natural*.

• "Las cuevas de Serinyà y otras estaciones prehistóricas del N.E. de Cataluña", *Anuari de l'IEC*, II, 1908, pàgs. 43-88, 26 figs.

• "Fragments de vasos ibèrics d'Empúries", *Anuari de l'IEC*, II, 1909, pàgs. 551-562.

• "*Terra sigillata*. Los vasos aretinos y sus imitaciones galo-romanos en Ampurias", a *l'Anuari de l'IEC*, III, 1909-1910, pàgs. 296-360, 30 figures.

• "Quelques fragments de vases ibériques d'Ampurias", a *Bulletin Hispaniques*, XIII, 1911, pàgs. 31-39, 1 làm.

• *Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*.- Madrid, 1912,- 84 pàgs.- 28 figs.- XXXVI làms.- 1 mapa.

• CAZURRO, Manuel; GANDÍA, Emilio, "La estratificación de la cerámica de Ampurias y la época de sus restos", a *l'Anuari de l'IEC*, V, 1913-1914, pàgs. 657-686, 43 figures.

• CAZURRO, Manuel, *Guía ilustrada de las ruinas de Ampurias y Costa Brava catalana (editada e ilustrada por José Esquirol)*.- l'Escala (Barcelona, La Neotipia), s.a.- 1913.- 59 pàgs.- 33 figures.- 2 plànols.

• “El Cuaternario y las estaciones de época paleolítica en Cataluña”, a *Memorias de la R. Academia de Ciencias y Artes (Barcelona)*, 3a. època, vol. XV, 1919, pàgs. 103-174 i 14 làmines.

- Ignacio Bolívar y las Ciencias Naturales en España.- Imprenta Clásica Española.- Madrid, 1921.- 183 pàgines. [Existeix una reedició facsímil. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.- Madrid, 1988, núm. 15.- 209 pàgines}.

• *La riqueza en metales preciosos de la España antigua*.- Barcelona, 1924.

La major part de la seva producció bibliogràfica relacionada amb l'arqueologia la va dur a terme durant la seva estada a Girona, o al poc de marxar.

Ja abans d'arribar a Girona era soci de la *Sociedad Española de Historia Natural*, acadèmic de la *Real Academia de Jurisprudencia y Legislación* i Soci de l'*Ateneo Científico-Literario* de Madrid ¹². Seguint en aquesta mateixa línia de vincular-se a associacions culturals, el mateix 1897, ja apareix com a soci de l'*Asociación Literaria de Gerona* ¹³, entitat que agrupava bona part dels intel·lectuals gironins, entre els quals es pot citar, entre altres, a Pere Alsius, Joaquim i Marià Vayreda, Josep Berga, Ramon Masifern, Emili Grahit, Joaquim Botet i Sisó, Artur Vinardell Roig, Pere Aldavert o Àngel Gimerà (Carmaniu, 2001, pàg. 177-180). Això demostra amb quina rapidesa Cazorro va iniciar el procés d'integració a la societat gironina. Val a dir que l'ús de l'idioma castellà que utilitzava majoritàriament aquesta associació en les seves activitats, *Certamen Literario de Gerona* i *Revista de Gerona*, hauria facilitat les coses al nouvingut Cazorro, encara desconegut del català. Però l'aprenentatge de nous idiomes mai va ser un problema per ell. Aviat va ser capaç d'expressar-se en català, tant en forma oral com escrita. També tenia coneixements d'altres idiomes, alguns més complexos. Recorda el seu nét Juan Luís que era capaç d'enfrontar-se a una traducció de sànscrit sense massa problemes.

El seu bagatge professional, fa que ben aviat se'l tingui en compte per a altres activitats, a més de la pròpia de catedràtic d'Institut. Així el gener

¹² Expedient personal de Manuel Cazorro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

¹³ Informació oral proporcionada per Xavier Carmaniu (octubre 2001), que està estudiant els Jocs Florals a Girona. Apareix com a soci del Certamen Literario els anys 1897, 1898 i 1899.

de 1898, el Governador Civil, nomena, a instàncies de l'Ajuntament de Barcelona, una comissió delegada a la província de Girona per tal de promoure la concurrència a la Fira-concurs agrícola que s'hauria de celebrar a Barcelona els següents mesos de maig i juny. Cazurro en formava part com a vocal, en companyia d'altres personalitats ¹⁴.

El 30 de juliol de 1898 es va casar amb Margarita Allué i va tenir-hi tres filles, la primera de les quals naixia el 20 de juny de 1899. El matrimoni Cazurro-Allué va viure una temporada a la Casa Pastors, avui Palau de Justícia. Aquest ràpid arrelament familiar sembla que hauria contribuït a que deixés apartats els seus intents d'aconseguir una plaça millor fora de Girona i es dedicés, des de la posició d'honorat pare de família, a la consecució d'una posició econòmica i social en aquella petita ciutat provinciana a la qual tan s'havia resistit.

De nou casat, Cazurro continuava amb el seu treball acadèmic, que anava més enllà d'impartir docència. Havia elaborat un índex de l'assignatura de Zoologia, i el novembre de 1898 va sol·licitar al Rector de la Universitat de Barcelona, a través del Director de l'Institut de Girona, que el fes arribar a la Direcció General d'Instrucció Pública per tal de prendre part en el concurs remunerat sobre els Índex que havien de contenir els Programes ¹⁵.

L'èxit professional que estava assolint i que l'acompanyaria durant tota la seva carrera es va veure enterbolit per diversos mals moments dins l'àmbit privat: alguns ben previsibles per llei de vida, com la mort de la seva sogra el 16 de desembre de 1900 ¹⁶, i altres de més colpidors com la mort del seu cunyat, el jove advocat Fernando Allué, l'octubre de 1905; o la greu malaltia de la seva esposa, Margarita, que el febrer de 1906 va arribar fins i tot a ser viaticada, aconseguint, però, recuperar-se molt lentament d'aquesta crisi ¹⁷; també la mort d'una altra cunyada, Dolors, "*después de larga y cruel dolencia*" ; i fins que una recaiguda de la seva dona Margarita va fer que morís a Barcelona el 9 de febrer de 1910 ¹⁸, deixant Cazurro sol amb tres filles petites. A més, es va haver de fer càrrec de Zenen, el germà

¹⁴ *Diario de Gerona*, 6 gener 1898, pàg. 4.

¹⁵ Expedient personal de Manuel Cazurro, núm. 1309, de l'Institut de Girona.

¹⁶ *Diario de Gerona*, 24 gener 1901, pàg. 3.

¹⁷ *Diario de Gerona*, 7 febrer 1906, pàg. 3; i 9 de març de 1906, pàg. 4.

¹⁸ *Diario de Gerona*, 17 febrer 1910, pàg. 5.

petit de la seva dona ¹⁹. S'entén que Pompeu Pasqual recordés al seu professor d'aquells anys com a un home amb la mirada trista.

Durant la seva estada a Girona va ocupar diversos càrrecs professionals, culturals i socials. Així, el 23 de febrer de 1901 va ser nomenat apoderat de la representació de la *Compañía Arrendataria de Tabacos* ²⁰ fet amb el que, segurament, hi hauria tingut alguna cosa a veure la seva Llicenciatura en Dret. L'abril de 1902 va ser nomenat vocal del jurat del *Certamen Literario* d'aquell any ²¹.

Explica el seu deixeble Pompeu Pascual (Pascual, 1976) que els diumenges d'aquell 1902 al matí, junt a alguns altres professors voluntaris, participava en unes conferències públiques per tal de formar als obrers, que a causa de les llargues jornades laborals de 12 hores no tenien altra manera d'accedir a l'educació, ni tan sols assistint a classes nocturnes. Concretament, va ser molt comentada la conferència titulada "*Los microbios*", que va impartir el 13 d'abril, i a la que va assistir un nombrós públic fent-se digne, a més, d'una àmplia ressenya a la premsa ²².

Així mateix, Margarita Allué també es significava socialment, sent nomenada el juliol de 1902 Secretaria i Tresorera de la *Junta de Damas de Nuestra Señora del Pilar*, entitat destinada a recollir almoines.

Pascual afegeix que Cazorro era "... dotat d'un magnífic esperit de tolerància i que gaudia de molta estima i consideració en els alts organismes que orientaven i dirigien la política educacional de la nació." Un element que indica la influència que tenia Cazorro a l'Institut va ser quan el 1902 el professor Odón de Buen va ser destituït de la seva càtedra de la Facultat de Ciències de Barcelona per haver difós doctrines evolucionistes. Aquesta Institució gironina va guardar silenci sobre l'afer. Cal tenir en compte que el professor Odón de Buen havia publicat el 1896 *una Historia Natural* en la que citava al professor Cazorro com autor d'estudis zoològics d'animals inferiors. El fet que Cazorro aparegués citat de forma elogiosa en l'obra del catedràtic destituït, gairebé significava que estava alienat amb el sector dels evolucionistes i això, tal com estaven les coses, podria no resultar

¹⁹ Informació proporcionada per Guillem Tintoré Cazorro, nét de Manuel Cazorro.

²⁰ *Diario de Gerona*, 23 febrer 1901, pàgs. 2-3

²¹ *Diario de Gerona*, 10 abril 1902, pàg. 4.

²² *Diario de Gerona*, 12 d'abril 1902, pàg. 4; i 15 d'abril 1902, pàg. 4

massa beneficiós per ell en la conservadora Girona del moment. Aquest silenci doncs, contribuïa tant a mantenir-lo al marge d'aquest conflicte com a no posar més llenya sobre el foc que cremava el professor De Buen.

L'activitat de Cazorro no cessava. A l'agost de 1903 va entrar a formar part de la *Junta Provincial de Sanidad*, en companyia al governador civil Tejón, l'Alcalde Manuel Català i el metge Josep Pasqual, entre altres ²³.

El febrer de 1904 va ser nomenat pel *Ministerio de Instrucción Pública* com a membre de la comissió que viatjaria a les illes Balears per tal d'efectuar estudis previs a la creació de l'Estació Marítima de Balears ²⁴.

El mateix mes de febrer, l'Ajuntament de Girona li va encarregar l'anàlisi bacteriològic que calia fer a la font del carrer Argenteria, abans d'obrir-la al públic després d'haver estat tancada per a netejar-ne el pou ²⁵.

L'abril del mateix any 1904 es va constituir l'Extensió Universitària de Girona, fet en el què Cazorro hi va tenir un paper destacat, tal com manifesta el Director de l'Institut, l'osonenc Joaquim Espona, en l'acte de constitució ²⁶. Tant Cazorro com Quintana van declinar formar part de la Junta de l'Extensió Universitària quan se'ls va oferir el càrrec; cosa curiosa, al menys pel que fa a Cazorro, que anteriorment havia perseguit repetidament un lloc a diverses universitats.

Poc després se'l nomenaria per un altre càrrec, aquesta vegada seria el de Secretari de la *Sociedad Económica de Amigos del País*, que s'havia constituït el 8 de març de 1904 ²⁷.

Tot i la seva estada a Girona, encara continuava vinculat a la *Real Sociedad de Historia Natural*. Així el juliol de 1904 els prestigiosos naturalistes Calderón i Fernández, juntament amb Cazorro i Mn. Aulet van formar comissió per estudiar els volcans d'Olot "*como principio del plan de estudio intensivo de la península*" ²⁸. Aquesta tasca tindria continuïtat, acompanyant a Calderón quan l'agost de 1905 torna a Olot ²⁹. L'octubre del mateix any,

²³ *Diario de Gerona*, 19 agost 1903, pàg. 5

²⁴ *Diario de Gerona*, 11 febrer 1904, pàg. 5

²⁵ *Diario de Gerona*, 25 febrer 1904, pàg. 3

En l'article el carrer Argenteria és citat com a "*calle Plateria*".

²⁶ *Diario de Gerona*, 3 abril 1904, pàg. 3

²⁷ *Diario de Gerona*, 5 maig 1904, pàgs. 4-5

²⁸ *Diario de Gerona*, 19 juliol 1904, pàg. 4

²⁹ *Diario de Gerona*, 20 agost 1905, pàg. 4

la Diputació decideix comprar un sismògraf, encarregant d'aquesta tasca a Cazorro i Aulet: *“observador seísmico que deberá ser emplazado en la comarca de Olot, designando a los catedráticos señores Cazorro y Aulet, que han informado acerca el asunto para que gestionen su compra”* ³⁰.

Al 2 de desembre de 1904 va ser nomenat vocal i també conservador de la Comisión provincial de monumentos de Gerona ³¹, en un moment en què era pràctica habitual la compra de material procedent d'excavacions més o menys clandestines a Empúries (Pla, 1950, pàg. 158-218). Això passava tan abans com després de la incorporació de Cazorro, tal com explica Pla Cargol: *“El día 11 de mayo (de 1904) celebró la Comisión su primera sesión de este año. El conservador dió cuenta de la compra de objetos hallados en Ampúrias ...”* *“... De otra procedencia de La Escala, fueron adquiridas otros varios objetos hallados en Ampurias y varias monedas ibéricas, romanas, francesas, etc. ...”*

“En la sesión del 14 de marzo (de 1905) se acordó adquirir diversos objetos hallados en Ampurias”. *“En la sesión del 27 de junio (de 1905) acordóse la compra de otro lote de objetos de Ampurias (entre ellos diversas monedas). ...*

... Entre los objetos adquiridos de Ampurias figuraban 35 fragmentos de cerámica saguntina (o tierra sigillata) con marcas de ceramistas”.

La seva professió de naturalista, i els seus coneixements sobre estratigrafia, l'havien portat a introduir-se en la Prehistòria, ja en els seus temps de joventut a Madrid. Costum que va continuar a Girona (Cazorro, 1912, pàg. 13) ³².

³⁰ *Diario de Gerona*, 20 octubre 1905, pàg. 4

³¹ *“En la sesión del 2 de diciembre, quedóse enterado, con satisfacción, del nombramiento de correspondientes de la Real Academia de San Fernando a favor de los Sres. D. Martín Sureda y D. Manuel Cazorro Ruíz, nombrándoseles vocales de esta Comisión.*

El Sr. Botet manifestó sus deseos, por razón de sus ausencias y ocupaciones, de que se le admitise la renuncia del cargo de conservador. Aceptada por la Comisión, aunque con pesar, tal renuncia, fué designado para dicho cargo D. Manuel Cazorro.”

³² *“... En los dólmenes descubiertos, el Sr. Sampere, el Sr. Alfaras y yo mismo en algunos de ellos, hemos hecho excavaciones superficiales, y con ninguno ó escaso resultado; en la Taula dels Lladres y en La Cendrera del Puerto de la Selva encontró el Sr. Alfaras fragmentos de ceramica tosca y sin adorno; lo mismo he hallado yo en uno de los pequeños de Fitor, la Pedra de los tres cayres y en el de Canadalt de la Junquera ...”.*

De la Prehistòria va passar a l'Arqueologia Clàssica, col·laborant amb Koenen i Schulten en els treballs a Empúries duts a terme el 1905 ³³.

En aquesta època començaria a adquirir peces als clandestins per tal d'augmentar la seva col·lecció.

L'activitat de Cazorro no s'atura. El novembre de 1905 assumeix la tasca de bibliotecari de la *Sociedad Económica de Amigos de Pais* ³⁴.

El 1908 publica en l'Anuari de l'IEC un article sobre les coves de Serinyà i altres jaciments prehistòrics del nord-est de Catalunya, en el que demostra, a banda d'un coneixement dels jaciments catalans, espanyols i francesos i de la bibliografia internacional, un esforç d'anàlisi i de comprensió davant els problemes d'aquest període històric. Gràcies a una vasta cultura que li permet analitzar i comparar diversos elements s'atreveix a apuntar conclusions històriques (Cazorro, 1908, pàg. 43-88).

Per la seva experiència, per la seva cultura i pel fet d'estar al dia de les darreres publicacions, el 1908 li va estar encarregada la inspecció dels treballs d'excavacions d'Empúries, que eren portats sobre el terreny per Gandía. Quan a l'agost de 1909 es constitueix la nova Junta de Museus, essent-ne ara president Josep Roca i Roca i l'anterior president, Josep Puig i Cadafalch, va passar a ser vice-president, al mateix temps que continuava amb les tasques com a director de les excavacions empordaneses. Tant Cazorro com Gandía van posar els seus càrrecs a disposició de la nova Junta el dia 8 d'agost de 1909, que els va renovar en els seus llocs.

La seva estada i arrelament a Catalunya no van fer que es desvinculés dels ambients científics de Madrid. El 1912 va publicar el llibre, testimoni de la seva erudició, *Monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*. Ho va poder fer gràcies al suport del *Centro de Estudios Historicos*

³³ *Diario de Gerona*, 11 agost 1905, pàg. 5.

"Han permanecido en nuestra ciudad y ayer salieron para Barcelona, los profesores e las Universidades de Goettingen y Bonn (Alemania) Doctores Schulten y Constantin Koenen, que han obtenido autorización del Gobierno para verificar escavaciones por cuenta de la Real Academia de Berlin, en los campos ... de Numancia (Soria). En esta ciudad se han dedicado al estudio de la cerámica ampuritana que se conserva en nuestro Museo provincial."...

³⁴ *Diario de Gerona*, 26 novembre 1905, pàg. 6

de la Junta para ampliación de estudios é investigaciones científicas (Cazurro, 1912, pàg. 5) ³⁵.

Quan durant el curs escolar 1913-1914 va ser traslladat a Barcelona com a professor de l'Institut d'aquesta ciutat, encara va continuar vinculat uns quants anys més als treballs d'Empúries. Tant en l'Institut de Girona com en el de Barcelona hi va impulsar les col·leccions d'Història Natural. A més, va ser també secretari de la Sociedad Española de Historia Natural.

Sembla que el trasllat a Barcelona era vist per Cazurro com un pas previ per retornar al seu Madrid natal, ara que s'havia de fer càrrec tot sol de tres filles petites i un nebot després de la mort de la seva esposa. Així, ja el mateix setembre de 1914 inicia els tràmits de documentació per tal d'optar a oposicions a la mateixa càtedra d'Història Natural i Fisiologia i Higiene que ocupava a Barcelona, però ara a la de l'Instituto San Isidro de Madrid ³⁶. Cosa que tampoc aconseguí, tal com ja li havia passat al poc de la seva arribada a Girona, quan aspirava a diverses Càtedres en algunes Universitats espanyoles.

Però Cazurro no va estar inactiu mentre esperava notícies de la seva demanda de trasllat. En aquest temps es va abocar a la seva professió de naturalista i se'l troba documentat en nombroses activitats. Cazurro pertanyia a la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, i en la sessió del 27 de d'octubre de 1916 aquesta Junta va acordar reorganitzar l'aquari de la cas-

³⁵ *Estos datos, que demuestran, contra lo que en un principio se había creído, que la región del NE. de Cataluña que forma la provincia de Gerona, es una de las más ricas de España en esta clase de monumentos, prueban también la necesidad de que en nuestra patria, como en Francia y en otras naciones se ha realizado, se haga un inventario de esta clase de monumentos y se estudien sus caracteres y distribución; y este objeto es el que me he propuesto para la provincia de Gerona al redactar las presentes notas, después de haber hecho ya desde hace algunos años una serie de excursiones que últimamente he podido completar bajo los auspicios del Centro de Estudios Históricos, que protector decidido de cuanto á sus fines se refiere, acogió con interés mi petición de auxilio para terminar mi catálogo de los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona".*

³⁶ Expedient de Cazurro de l'Institut de Barcelona.

Carta del Director de l'Institut a l'Il·lrm. Sr. Rector de la Universidad de Distrito. Datada el 2 de setembre de 1914.

"Tengo el honor de remitir a V.I. la adjunta instancia documentada que D. Manuel Cazurro y Ruiz, Catedrático numerario de Historia Natural y Fisiología e Higiene de este Instituto, eleva al Excmo. Sr. Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes en súplica de ser admitido á los ejercicios de oposición á igual cátedra del Instituto de San Isidro de Madrid ..."

cada del Parc. Per a representar a aquesta Institució en l'organització d'aquest nou servei van ser designats els vocals Cazurro i Fuset ³⁷.

Els seus deures institucionals no el feien oblidar els seus deures com a docent. Així el 28 de setembre de 1917 és nomenat Secretari de l'Institut de Barcelona, cosa que de ben segur faria que augmentessin les seves ocupacions ³⁸.

A mitjans de juliol de 1918 la Junta de Ciències Naturals va acordar nomenar-lo, juntament amb Bofill i amb Palet, per formar la Ponència de Publicacions de la Junta. Així com encarregar a les mateixes persones de redactar les Bases per a un concurs sobre la plaça vacant de Director del Parc Zoològic ³⁹.

El gener de 1919 la mateixa Junta de Ciències Naturals li encarrega juntament amb Almera, Bofill, Jaura, Palet i Vidal la tasca de "*estudiar i proposar a la Junta les modificacions que eventualment podrien ésser convenients en la organització del Servei del Mapa Geològic de Catalunya, i ampliació del mateix per a lograr una major rapidesa en la seva confecció*" ⁴⁰.

El maig de 1920 Cazurro fa unes gestions en nom de la Junta de Ciències Naturals davant el Sr. Escalera, protagonista d'una expedició a Guinea Equatorial, que segons sembla va resultar força problemàtica ⁴¹. Segons exposa el propi Cazurro a la carta que adreça a Lluís Nicolau d'Olwer, aquestes gestions va procurar fer-les de forma favorable a la Junta. Malgrat tot, l'expedicionari s'hauria sentit ben tractat per Cazurro, ja que l'autoritza a signar el rebut que li estengui la Junta, però Cazurro prefereix no implicar-se més en el tema.

El 1921 publica a Madrid el llibre *Ignacio Bolívar y las Ciencias Naturales en España*.

A finals de 1921 es troben els primers senyals d'un alentiment en les seves activitats professionals i intel·lectuals, tal vegada causat per les pri-

³⁷ Fons Museu de Zoologia. Expedient núm. 36, 1916-1917 "Acuario de la Cascada".

³⁸ Expedient de Cazurro a l'Institut de Barcelona.

³⁹ Fons Museu de Zoologia. Expedient núm. 31 sèrie C 1918.

⁴⁰ Fons Museu de Zoologia. Expedient núm. 3 sèrie D 1919-1923.

⁴¹ Fons Museu de Zoologia. Expedient núm. 30 sèrie D 1919-1920. "Expedició de 1919 a Guinea Española". Carta manuscrita de Cazurro (escrita amb paper amb membre del Delegado Regio de Bellas Artes de la Provincia de Barcelona), adreçada a Lluís Nicolau d'Olwer, President de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona.

meres manifestacions de la seva malaltia. El 2 de novembre d'aquest any dimiteix com a Secretari de l'Institut ⁴². La dimissió li és admesa el 16 de novembre de 1921 ⁴³. El document més proper a aquesta data que ens indica el seu sou és el datat el 20 de gener de 1919, on es veu que estava al núm. 50 de l'escalafó general de professorat d'Instituts i que cobrava 11.000 ptes. anuals més 1.000 ptes. en concepte de residència ⁴⁴.

Però la renúncia com a Secretari de l'Institut no significa pas que abandonés totes les seves activitats. Així el 13 de novembre de 1923 es troba una notificació de la Junta de Ciències Naturals que diu: "*Aquesta Junta de Ciències Naturals acordà en sa darrera sessió de l'actual que una Ponència integrada pels Srs. Jaume Bofill i Matas, Manuel Cazorro, i Antoni Jansana, estudiï la situació especial de les relacions entre el Mapa Geològic de Catalunya, el Consell Permanent de la Mancomunitat i la Junta de Ciències Naturals, proposant en la sessió pròxima, oïdes les aclaracions que pugui fer el Director del Mapa una solució adequada que serveixi de norma d'actuació en el successiu*" ⁴⁵.

Continua treballant en diversos fronts, així el 1924 publica a Barcelona *La riqueza en metales preciosos de la España antigua*.

El 25 de setembre la seva malaltia ja ha avançat prou com per fer-li demanar la jubilació, tal com es relata en la Carta del Director de l'Institut adreçada al Rector de l'Universitat de Barcelona: "*Tengo el sentimiento de remitir a V.E. la adjunta instancia, y demás documentos acompañados, que el catedrático numerario de este Centro Don Manuel Cazorro Ruiz eleva a la Superioridad en súplica de que se declare su jubilación por imposibilidad física para el ejercicio del cargo que con tanta competencia ha venido desempeñando.*"

⁴² Expedient de Cazorro a l'Institut de Barcelona.

Carta del Director accidental de l'Institut al Ilmo. Sr. Rector de la Universidad Literaria del Distrito. Té registre d'entrada de l'UB de 10 novembre 1921.

"Tengo el honor de remitir a V.I. debidamente informada instancia elevada a la Superioridad por el Sr. Secretario de este Instituto, Dn. Manuel Cazorro y Ruiz, en súplica de que se le admita la dimisión de su cargo, para qu V.I. se digne darle el curso correspondiente".

Al lateral hi ha una anotació feta a mà que posa: "Cumplimentado, lamentándolo, con elogio para el dimisionario."

⁴³ Expedient de Cazorro a l'Institut de Barcelona. Es conserva a l'UB.

⁴⁴ Expedient de Cazorro de l'Institut de Barcelona, conservat a l'UB. Nota datada el 20 de gener de 1919.

⁴⁵ Fons Museu de Zoologia. Expedient núm. 3 sèrie D 1919-1923.

Al hacerlo en cumplimiento de un penoso deber y ante la triste realidad del motivo alegado, ruego a V.E. dé el oportuno curso a dicha instancia"⁴⁶. El 25 de març de 1929 li és concedida la jubilació per malaltia, acabant així una llarga carrera professional com a docent a Catalunya que es va iniciar el 19 d'abril de 1897 a Girona⁴⁷, a més dels seus anys previs com a professor a Madrid.

És per aquestes dates que es comença a despendre de la col·lecció arqueològica, que anirà cap a València i Vic.

A partir d'ara la malaltia anirà avançant. Les darreres notícies es troben l'1 de juny de 1932 quan amb una carta adreçada a Joaquim Folch i Torres inicia les gestions per vendre la seva col·lecció numismàtica al Museu Arqueològic de Barcelona: "*Muy Sr. mío y estimado amigo. Habiéndome indicado algún amigo que ahora sería ocasión oportuna para que el Museo, que tan dignamente dirige, adquiriera mi colección numismática, de la que por penosa enfermedad no puedo ocuparme...*"⁴⁸. En el procés de venda d'aquesta col·lecció, que finalitza el març de 1933, hi ha un intercanvi de correspondència mecanografiada. El progressiu augment del tremolor del pols en les signatures de Cazorro és un signe inequívoc de l'avanç de la malaltia, que acabarà amb la seva vida el 9 de desembre de 1935.

LA COL·LECCIÓ DE MATERIAL ARQUEOLÒGIC

Segons els hàbits habituals de tombant dels segles XIX-XX, la professió de naturalista anava estretament vinculada a la vocació de col·leccionista de tota mena d'espècies animals, vegetals, minerals o fòssils. Cazorro no en seria una excepció i també va formar la seva pròpia col·lecció, especialment d'insectes, aplegada en els seus nombrosos viatges per tot Espanya.

⁴⁶ Expedient de Cazorro a l'Institut de Barcelona. Carta del Director adreçada al Rector de l'UB. Porta R.E. de l'UB del 27 de setembre de 1928.

⁴⁷ Expedient de Cazorro de l'Institut de Barcelona. Es conserva a l'UB. Carta signada pel Director de l'Institut de Barcelona, adreçada al Rector de l'UB. Porta registre d'entrada de l'UB el 23 d'abril de 1929: "...por R.O. de 25 de marzo último ha sido concedida la jubilación por imposibilidad física al catedrático numerario de este Centro Don Manuel Cazorro Ruiz, quien ha cesado en su cargo el mismo día".

⁴⁸ Caixa Museu Arqueologia any 1933, titulada Adquisicions.

Carta mecanografiada de Cazorro a Folch i Torres, Director del Museu Arqueològic del Parc de la Ciutadella. Datada a Barcelona l'1 de juny de 1932.

No és el propòsit d'aquest estudi aprofundir en l'apartat de la col·lecció d'Història Natural, que era prou important i que va ser premiada en diverses ocasions ⁴⁹.

Tot i així, no es pot deixar de recordar que durant la seva estada a Catalunya va impulsar les col·leccions d'Història Natural dels Instituts de Girona i de Barcelona. Una part de la seva col·lecció es conserva actualment en el Museu de Zoologia de Barcelona, situat al Parc de la Ciutadella.

Aquesta activitat com a col·leccionista tindria continuïtat quan els seus coneixements científics el van portar a vincular-se a l'àmbit arqueològic. De fet, com a naturalista és ben natural que s'interessés per la paleontologia, i d'aquí a aficionar-se a la prehistòria només hi havia un pas. El salt vers l'antiguitat clàssica no hauria de ser gens complicat.

La vinculació de Cazorro amb Empúries havia començat el 1905 en col·laborar en la campanya duta a terme per Schulten i Koenen. El 30 de gener de 1908 la Comissió Delegada de la Junta de Museus va decidir demanar-li que acceptés la inspecció dels treballs que, dirigits per Puig i Cadafalch, realitzaria Emili Gandía sobre el terreny. Cazorro va acceptar entre el 9 i el 10 de febrer i el nomenament se li va estendre amb data 14 de març de 1908. Cazorro va acceptar, però va deixar ben clara la dificultat que tindria en seguir els treballs molt de prop, atès el seu treball com a catedràtic de l'Institut de Girona, que l'impedia viatjar a Empúries amb assiduïtat.

No mentia pas quan feia esment a les seves nombroses ocupacions. Com s'ha vist anteriorment, a més de la seva feina de catedràtic, multitud d'activitats ocupaven el seu temps.

Ara per ara es desconeix la procedència de la major part de les peces que formaven part de la col·lecció. Tot i així, en alguns casos es troben algunes indicacions. Per exemple, Cazorro reconeix en el seu article sobre la cova de Serinyà publicat a l'Anuari de l'IEC, que abans de 1907 havia recollit material de la Bora Gran d'en Carreras per a la seva col·lecció par-

⁴⁹ *Diario de Gerona*, 22 novembre 1904, pàg. 6.

Una Reial Ordre de novembre de 1904 atorgava premis a diversos catedràtics que havien aplegat col·leccions d'Història Natural, entre ells Cazorro que va obtenir un premi de 250 pessetes.

ticular (Cazurro, 1908, pàg. 46 i ss.)⁵⁰. No especifica quin material en concret va recollir, però hauria de tractar-se de material magdalenità construït en banya o os, similar al que descriu pertanyent a les col·leccions particulars d'Alsius i Bosoms, o als que Alsius va regalar al Museu de Girona: armament, estris de cacera o pesca, i altres d'ús domèstic com arpons, atzaigues, punyals, fletxes, agulles i puntes diverses.

En el mateix article reconeix també posseir alguns exemplars de sílex provinents del desaparegut Cau de les Goges de St. Julià de Ramis, que havia estat excavat el 1889 pels Srs. Palol i Viñas (Cazurro, 1908, pàg. 68)⁵¹.

Segurament, arran de les intervencions de 1905 fetes a Empúries per Koenen i Schulten, acompanyats pel propi Cazurro, també hauria incorporat alguns materials a la col·lecció. Pla Cargol explica com Cazurro i Schulten van fer donació al Museu de Girona, el desembre de 1905, d'algunes peces de reconeguda procedència empordanesa (Pla, 1950, pàg. 158-218).

“En la sesión del 9 de diciembre acordóse la adquisición de diversos objetos procedentes de Ampurias...”

... D. Manuel Cazurro (donó), un vaso de vidrio grabado (siglo XVIII) y una diota romana (vaso para guardar vino), procedente de Ampurias (40'75 cm. de altura); el profesor Schulten, regaló un fragmento de lápida romana hallada en Ampurias (frente a la puerta de la muralla) ...”.

⁵⁰ Cazurro narra que Pere Alsius va treballar a la Bora Gran d'en Carreres a partir de 1871. Continua dient: “Posteriorment el Sr. Alsius continuó sus excavaciones en diversas épocas, y aun fuimos varios los que en este intervalo la visitamos, recogiendo objetos de más o menos importancia en su rico yacimiento, hasta que en 1907 el Sr. don José Bosoms y su padre don Cosme, maestro público que era entonces de Serinyá, emprendieron con gran entusiasmo una excavación más en grande ...”

⁵¹ “De una época semejante (neolítico), aunque quizás algo más antigua, puede considerarse también una pequeña cueva que fué explorada por los Sres. Palol y Viñas en 1889, no lejos de Gerona, á unos cuatro kilómetros al N. junto á la carretera de Madrid á la Junquera, al pie de la Costa Roja, en término ya de San Julián de Ramis, y á la cual parece se la llamaba el *Cau de las Gojas*. Esta cueva es muy pequeña y apenas la conoce ninguno de los mismos vecinos de aquel sitio.

La cueva fué excavada por dichos señores, que encontraron entre la tierra removida de su fondo multitud de instrumentos de sílex, punzones, rascadores, y puntas de todo género; algunas de ellas son sumamente pequeñas y de labor muy perfecta por sus menudos retoques. Entre ellas merece citarse una muy diminuta, sólo de unos 11 ó 12 milímetros, de cristal de roca y con los retoques minuciosamente hechos. Los restos recogidos, sólo sílex, se conservan, regalados por los citados señores, en el Museo de Gerona y del mismo origen poseo algunos ejemplares”.

Martín Almagro (Almagro, 1953, pàg. 20), referint-se a la compra de material provinent d'excavacions clandestines per a fornir les col·leccions diu: *“Finalmente entre los particulares que reunieron series de objetos más o menos ricas figura D. Manuel Cazorro, a pesar de ser miembro de la Comisión de Monumentos de Gerona y de la Delegación de la Junta de Museos en las excavaciones de Ampurias. Ello no obstante formó una colección valiosa de vasos y otros objetos que luego vendió a los Museos de Barcelona y Valencia, mientras otros se dispersaron. Nosotros mismos compramos en 1941 una bella cràtera procedente de una tumba, a sus herederos, la cual se conserva en el Museo de Ampurias”*.

En relació a aquesta cràtera, Barberà dubta de la seva procedència empordanesa basant-se en el fet que una peça tan magníficament conservada no aparegui en l'article de Frickenhaus de 1908, cosa que portaria a pensar que Cazorro la va adquirir amb posterioritat a aquesta data. També dubta de la seva pretesa procedència de la finca “El Pedró”, propietat del Dr. Puig Sureda, ja que en aquesta zona mai s'hi han fet troballes ⁵².

La peça més famosa i controvertida de la col·lecció és l'anomenat “Vas Cazorro” que es conserva actualment al Museu d'Arqueologia de Barcelona. En un article publicat per Cazorro a l'Anuari de l'IEG el 1908, explica, sense donar masses detalls, que el va obtenir gràcies a la intervenció de Pedro Villanueva (Cazorro, 1909, pàg. 552) ⁵³, un personatge d'actuacions poc transparents, val a dir i sobre el que seria interessant aprofundir en un altre estudi.

Pel que fa a les ceràmiques de vernís negre que es conserven en el Museu de Prehistòria de València, Enric Sanmartí fa les següents consideracions: *“Són 12 exemplars que destaquen pel seu bon estat de conservació i que per aquest motiu es podria pensar que procedeixen d'alguna necròpolis, possiblement la Martí (Sanmartí, 1975, pàgs. 98-110).*

⁵² BARBERÀ, Josep: “El misteri d'un monstre de fira arqueològic: el vas Cazorro”.

⁵³ *“Sólo pretendemos describir algunos fragmentos más interesantes que han sido hallados, cerca de los terrenos que ocupa la necrópolis griega y entre sepulturas de esta época, y cuya adquisición pude lograr para mi colección particular, por haberme llamado la atención acerca de ellos mi buen amigo D. Pedro Villanueva, que con tan plausible desinterés y laudable celo é inteligencia hace excavaciones en una finca de su propiedad, enclavada en el solar de la ciudad romana y en las cuales ha encontrado también no pocos fragmentos ibéricos”*.

VENDA I DISPERSIÓ DE LA COL·LECCIÓ

L'activitat incansable de Cazorro es veu frenada per l'aparició d'una malaltia. Les primeres notícies d'aquest problema es manifesten clarament al voltant de setembre de 1928 quan sol·licita la jubilació, que se li fa efectiva el 25 de març de 1929. Tot i que ja es podrien intuir els primers indicis el novembre de 1921, quan li és acceptada la renúncia al càrrec de Secretari de l'Institut General i Tècnic de Barcelona ⁵⁴.

Tot sembla indicar que és arrel d'aquesta desgraciada circumstància personal que Cazorro comença a desfer-se de la seva col·lecció. Es ven la major part del material al Museu de València en dos lots durant els anys 1929 i 1930. Tot i així, conserva algunes peces de les quals s'anirà desprenent de mica en mica a mesura que la malaltia avança. Així el 1931 es ven al Museu Episcopal de Vic vuit, o probablement nou, estatuetes de bronze i entre 1932 i 1933 negocia la venda de la col·lecció de monedes amb el Gabinet Numismàtic del Museu d'Arqueologia de Barcelona. Sense oblidar el material que ja anteriorment havia anat a parar al Museu d'Arqueologia de Girona, i el que va cedir amb l'obertura del *Museo Emporium*. La cràtera de columnes que es conserva a Empúries i l'escadusser material ceràmic del Museu Arqueològic de Barcelona del que destaca el controvertit Vas Cazorro en principi es van quedar en poder de Cazorro i posteriorment de la seva família.

SIP DE VALÈNCIA

El Museu de Prehistòria de València declarava l'any 1930 que tenia el criteri d'obtenir els seus fons principalment per les excavacions practica- des pel Servei d'Investigacions Prehistòriques però, tal com era costum a l'època, no defugien la compra de materials quan això els convenia ⁵⁵. Així doncs, i gràcies a la intervenció del Dr. Lluís Pericot, va adquirir la major

⁵⁴ Carta del Subsecretario de Institutos, Sr. Zabala, adreçada al Rector de l'Universitat de Barcelona. Datada a Madrid el 16 de novembre de 1921 i amb registre d'entrada a la Universitat de Barcelona de 23 de novembre de 1921.

Aquest document forma part de l'expedient de Cazorro de l'Institut de Barcelona i que actualment es conserva a la Universitat de Barcelona.

⁵⁵ *La labor del Servicio de Investigación Prehistórica y su museo en el pasado año 1929*, València, 1930, pàg. 15.

part de la col·lecció Cazorro en dos lots, un el 1929 i l'altre el 1930. De 1929 és un conjunt de materials lítics i ossis de diversos jaciments paleolítics, bàsicament europeus (França, Suïssa, Espanya), però també n'hi ha del Nord d'Àfrica i d'Amèrica; en total són més d'un centenar de peces que no estan catalogades, només inventariades. També de 1929 hi ha un altre conjunt d'objectes metàl·lics (destrals, puntes de llança, etc.), de diverses procedències; del mateix any són també el conjunt de materials d'Empúries. Del lot de 1930 procedeixen 14 peces metàl·liques procedents de Huerta de Arriba (Burgos), destrals, llances, braçals, etc.⁵⁶.

En relació a aquest material de Huerta de Arriba hi ha alguns aspectes a tenir en compte. En primer lloc, Martín Almagro, en un article de 1943, es refereix a l'entrada al Museu de Girona d'un material procedent d'aquesta localitat: *"Un lote de bronzes inéditos hasta la fecha, procedentes del comercio de antigüedades y que entró en el Museo como hallados todos juntos en el pueblo de Huerta de Arriba, provincia de Burgos, al hacer la carretera de este pueblo hacia la Rioja"*. En el peu de pàgina afegeix la següent nota: *"El lote en cuestión fue vendido por José Colominas, que lo compró a un anticuario de Burgos. El Sr. Villaverde, arqueólogo de esa ciudad, nos ha asegurado la procedencia y noticias que damos sobre este hallazgo"* (Almagro, 1943, pàg. 270-280).

Amb anterioritat, en un article de l'*Anuari de l'IEC* de 1909-1910 apareixia també una referència a un material que podria tractar-se del mateix: *"El Director d'aquest Museu, Sr. D. Manuel Cazorro, ens ha comunicat la següent nota sobre aquestes adquisicions ... D'un antiquari de Barcelona, D. F. Gin va ser adquirit també un lot d'objectes perteneixents a la segona edat del Bronze y primera del Ferro, el qual, segons digué l'anticuari esmentat, provenia de Burgos, Palencia i Jerez de los Caballeros, però és arriscat, tenint en compte l'aspecte d'alguns d'aquests objectes, donar fe cega an aqueixa afirmació"*⁵⁷.

En el cas hipotètic que els dos textos es refereixin al mateix material hi trobaríem una contradicció en com van ser adquirits pel Museu.

⁵⁶ Agraeixo especialment aquesta informació que m'ha proporcionat Maria Jesus de Pedro Michó, conservadora del Servei d'Investigacions Prehistòriques de València.

⁵⁷ "Adquisicions del Museu de Girona en els anys 1909 i 1910", *Anuari de l'IEC*, 1909-1910, pàgs. 725.

A banda d'aquesta qüestió, hi ha un segon aspecte a tenir en compte: és segur que Cazurro tenia en la seva col·lecció material de Huerta de Arriba, ja que el ven al Museu de València. Però, com hem de pensar que va arribar a formar part de la seva col·lecció?. El va aconseguir, potser, al mateix temps que es va fer la compra pel Museu de Girona?.

Actualment, a les sales del Museu de Prehistòria de València s'exposen les 14 peces de Huerta de Arriba en la secció dedicada a la metal·lúrgia de l'Edat del Bronze, una selecció de materials d'Empúries a la sala sobre colonitzacions i una altra selecció en la sala dedicada a l'Època Romana.

La part de la col·lecció Cazurro que es conserva al Museu de Prehistòria de València són més de 600 peces.

MUSEU EPISCOPAL DE VIC

En el catàleg del Museu Episcopal de Vic (Rodà, 1989, pàg. 6, 72, 73, 78, 79, 136-141), Isabel Rodà parla de peces ibèriques de la col·lecció Cazurro, que no recull en aquella publicació perquè no corresponen a l'època ⁵⁸.

Pel que fa a les peces romanes de la col·lecció de Vic, Rodà esmenta una estatueta de Júpiter (inventari 8668), una estatueta d'Hèrcules (inventari 8670) i una estatueta d'un actor còmic de teatre (inventari 8666), totes tres provinents d'Empúries, en aquesta catàleg no hi consta la data d'adquisició pel MEV. Rodà inclou en l'apartat de la dubitanda una estatueta femenina de bronze (8667) provinent d'Empúries que segons aquesta autora sembla més ibèrica que no romana i per això pensa en un error en el moment de catalogació i que potser provindria del centre d'Espanya i no d'Empúries. Caldria preguntar-se si realment es tracta d'un error en l'inventari del Museu de Vic o si és un altre cas en què un antiquari eixerit va mentir a Cazurro sobre la procedència per tal d'obtenir-ne més beneficis. També esmenta una estatueta de bronze d'Hèrcules (8672) i una estatueta de bronze de Mercuri (8671) aquestes dues provinents del centre

⁵⁸ En el procés d'elaboració del present treball el Museu Episcopal de Vic va ser enderrocat per tal de construir-ne un de nou en el mateix indret. Tot i que el nou Museu ja ha estat inaugurat, en data de la publicació d'aquest article, encara no és possible la consulta del material guardat al magatzem.

d'Espanya. Pel que fa a l'estatueta d'Hèrcules i a la de Mercuri, Rodà cita a M.D. Molas que les dona com autèntiques ⁵⁹.

Tot i que Rodà no esmenta la data d'entrada d'aquest material, si consultem la Memòria de 1931 es troba notícia d'unes adquisicions que coincideixen amb aquestes peces: *"De l'època ibèrica i procedents del centre de la península, són dues petites estatuetes en bronze, entrades junt amb dues peces iguals de tradició greco romana i amb una sèrie de 5 estatuetes procedents d'Empories"* ⁶⁰. És la única referència que apareix en la Memòria, on no diu ni el que va costar adquirir-les ni d'on provenien. Aquesta manca de dades podria ser deguda a què l'adquisició va ser feta encara per Mn. Gudiol però el redactat de la Memòria el va haver de fer el Dr. Junyent a causa de la mort del primer. Segons va manifestar en conversa personal Mn. Miquel dels Sants Gros, quan encara era el director del Museu, els números d'inventari de les peces que Rodà adjudica a la col·lecció Cazorro corresponen als últims temps de Mn. Gudiol.

En el text de Mn. Gudiol es parla de 9 estatuetes: 4 procedents del centre de la Península (2 d'ibèriques i 2 de greco-romanes) i 5 procedents d'Empúries. En canvi Rodà només en relaciona 8, amb els números d'inventari correlatius del 8.664 al 8.672, excepte el número 8.669 (és a dir, una relació de 9 números seguits de la que en falta 1, per tant, són 8). Amb aquesta darrera numeració (8.669) i en el mateix catàleg, Rodà esmenta un estatueta en bronze de Júpiter (Rodà, 1989, pàg. 70-71), que segons indica aquesta autora consta en el llibre de registre que procedeix d'Empúries i que va ser adquirida l'any 1920. És força estrany que hi hagi 11 anys de diferència entre aquesta darrera peça i les que relaciona Mn. Gudiol i més tenint en compte que els números de registre van correlatius. Segons aquest fet, i que aquesta estatueta de Júpiter també prové d'Empúries, sembla lícit pensar que es tracta de la peça que falta segons la relació de Mn. Gudiol, i que la data de 1920 que consta en el llibre de registre pot tractar-se d'un error.

⁵⁹ No cita el títol de l'article, que es va publicar a "CPAC" 9, pàg. 215-218, núm. 1.8, làm. IV i pàg. 223-224, núm. 3.3, làm. V, respectivament, 1982-1983.

⁶⁰ *El Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vich en 1931. Memòria del conservador d'aquest Museu Mn. Eduard Junyent i Subirà.- Vic, 1932.- pàg. 7.*

Com ja s'ha dit, en la Memòria no consta la quantitat que va valer adquirir les peces de la col·lecció Cazorro, però sí que apareix la quantitat que aquell any es va destinar a obres de restauració, adquisicions, reformes i personal, en total 10.856'60 ptes.⁶¹

Almagro havia atribuït a la col·lecció de Cazorro una ampul·la de Sant Menas que es conserva al Museu Episcopal de Vic (Almagro, 1952, pàg. 234). Palol, en canvi, opina que l'ampul·la hauria estat comprada directament a Egipte (Palol, 1992b, pàg. 91). Es tracta d'una ampul·la que Mn. Gudiol cita en la memòria de 1930 com a provinent de les excavacions d'Empúries (Gudiol, 1931, pàg. 8-9)⁶². Amb totes les reserves de què realment hagués format part de la col·lecció Cazorro, s'inclou aquesta peça com de la col·lecció, per la procedència "de les excavacions d'Empúries" i per la proximitat de dates en què Cazorro es desfà de la col·lecció.

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE BARCELONA

La peça més famosa de la col·lecció, el "Vas Cazorro" es conserva en el Museu d'Arqueologia de Barcelona. Hi va arribar a través de circuits desconeguts després d'acabada la Guerra Civil.

El 1933 Pere Bosch i Gimpera va succeir a Puig i Cadafalch en la direcció de les excavacions, quan se'n va fer càrrec el Patronat del Museu d'Arqueologia.

En la *Memòria del Servei d'Arqueologia de Catalunya*, Bosch Gimpera diu que després de 1932 el Museu d'Arqueologia de Barcelona va adquirir la col·lecció Cazorro d'Empúries (Bosch, 1937, pàg. 17). En tot cas es deu referir a una petita part de la col·lecció, ja que la major part va ser venuda entre 1929-1930 al Museu de Prehistòria de València. Possiblement es tracta de l'única referència que apareix en la documentació conservada a la

⁶¹ El Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vich en 1931. *Memoria del conservador d'aquest Museu Mn. Eduard Junyent i Subirà.*- Vic, 1932.- pàg. 5.

⁶² "Major interès resulta tenir per nosaltres una ampul·la de terracuita, de ventre aplanat circular preveïda de dues anses i un broc, la qual en una de les cares porta emmotllada en petit relleu la figuració del màrtir Sant Menas, presentat com a orant i abillat amb l'uniforme militar, enmig de dos dromeraris posats als seus peus: en l'altra cara, dintre una corona de llozer, hi va l'acostumada llegenda en grec que sempre acompanya aquestes pessetes: EVLOGIA AGIOY MHNA (record de Sant Menas). Aquesta curiosa ampul·la fou trobada en les excavacions d'Empúries, ...".

Junta de Museus sobre alguna venda efectuada per Cazorro al Museu d'Arqueologia de Barcelona: la venda de la col·lecció numismàtica.

Cazorro va iniciar els tràmits per la venda d'aquesta col·lecció numismàtica el juny de 1932. Les cartes remeses estaven escrites a màquina i és de notar el traç tremolós en les signatures. Aquesta tremolor es nota que anava en augment en els altres documents de data més avançada, signe de l'inexorable progrés de la malaltia. En la seva primera carta datada el juny de 1932 el propi Cazorro diu que pateix una "*penosa enfermedad*"; certament a aquelles alçades ja deuria estar molt malalt, no s'ha d'oblidar que moriria a finals de 1935.

El primer contacte, Cazorro el fa amb Joaquim Folch i Torres, Director del *Museo Arqueologico del Parque de la Ciudadela*. Finalment la col·lecció anirà a parar al Gabinet Numismàtic on encara ara s'hi conserva i que en aquella època pertanyia a aquest Museu, però que avui forma part del Museu Nacional d'Art de Catalunya.

És de notar que escriu dues cartes amb un dia de diferència. Sembla que la primera sigui la tebiesa d'un primer contacte, en canvi la segona té un caire més explícit.

Demana 7.000 ptes. per la col·lecció numismàtica, formada per 2.713 peces. Posa tota mena de facilitats a la Junta pel seu pagament, atès que està assabentat que 1933 és un any de dificultats pressupostàries per a la Junta de Museus, degut a la reducció del pressupost de la Generalitat i de l'Ajuntament. No era un preu abusiu com així ho diu el propi Cazorro i ho reconeix el conservador del Gabinet Numismàtic, Josep Amorós, en la memòria redactada l'any 1933. L'informe no porta data, però al final fa referència que es tracta d'un informe "*del primer trimestre de l'any en curs*". Ha de tractar-se de 1933 atesa la correspondència relativa al tema, a més de què el document està arxivat en una carpeta de 1933.

Ja havia passat mig any des del primer contacte i la Junta de Museus encara no havia resolt el tema de la compra de la col·lecció numismàtica, per això Cazorro va insistir amb una nova carta de gener de 1933. En ella reitera les facilitats de pagament, el que sembla indicar que no hi ha una apremiant necessitat de diners. La insistència de Cazorro pot ser deguda a la voluntat de veure la seva col·lecció dipositada en bones mans, abans que la malaltia acabi amb ell.

Cal notar la referència a què una part d'aquestes monedes provenien d'Empúries, possiblement producte de la compra en el mercat d'antiguitats, o potser, fins i tot, recollides en excavacions on hagués participat Cazorro.

Finalment, el recordatori de Cazorro té efecte, i dos mesos més tard la Junta decideix acordar la compra de la col·lecció numismàtica.

Malgrat que en la signatura consta conforme i liquidat, en la documentació queda clar que el pagament no s'havia de fer al comptat, sinó de manera que fos còmode per a la Junta; en cap moment no s'especifica en quin termini (Cazorro només parla "*d'un plaç de temps prudencial*"). En la documentació de l'arxiu de la Junta de Museus no es conserva cap rebut o altre document que tingui a veure amb aquest pagament, ni mentre Cazorro era viu, ni adreçat a la família després de la mort d'aquest a finals de 1935. Si la Junta va arribar a efectuar algun pagament ho va fer sense guardar-ne rebut ni que en quedés constància en el llibre d'actes; cosa estranya, ja que en altres casos de vendes de col·leccions si que queda algun tipus de constància del pagament, fins i tot de contactes amb els familiars en cas de la mort del col·leccionista. Els néts de Cazorro tampoc poden aportar cap informació que indiqui si el pagament es va realitzar.

No totes les monedes de la col·lecció numismàtica de Cazorro provenen del món antic ni tampoc únicament de la zona d'Empúries, ni tan sols de Catalunya. Moltes ho fan d'època medieval o posterior i les ceques són de ciutats ben diverses. Tot plegat un altre car indicatiu de la compra en el mercat d'antiguitats.

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE GIRONA

Manuel Cazorro va participar en el desenvolupament del Museu d'Arqueologia de Girona, de St. Pere de Galligants, com a membre de la Comissió Provincial de Monuments de Girona, en la que també hi pertanyien Botet i Sisó, E.C. Girbal, Pujol i Camps, E. Grahit, M. Almeda, el Dr. Pascual i Prats, etc.

El desembre de l'any 1905 Cazorro i Schulten van fer donacions al Museu d'objectes que procedeixen d'Empúries. Possiblement en aquest cas no es tractava de material comprat a furtius, sinó que hauria estat trobat en els transkurs de les excavacions realitzades per aquests dos arqueòlegs durant el mateix any, atès que s'especifica que la làpida romana dona-

da per Schulten va ser trobada davant la porta de la muralla (Pla, 1950, pàg. 162)⁶³. Si aquesta suposició és certa, el material citat hauria estat poc temps en la col·lecció Cazorro.

Curiosament, en les Institucions on va estar vinculat Cazorro és on queda menys de la seva col·lecció. El material del Museu de Girona no està inventariat. En diverses ocasions s'han iniciat inventaris però mai s'han acabat, fet que ha comportat que alguns objectes tinguin més d'una numeració. Per això resulta extremadament difícil conèixer la procedència de la major part dels fons d'aquest museu.

Tot i així, hi ha alguns fragments que Glòria Trias identifica com a provinents de la col·lecció Cazorro (Trias, 1965).

MUSEU D'EMPÚRIES

Tot i que la major part de la col·lecció és de procedència empordanesa, avui dia ben poc és el que es conserva en el seu Museu Monogràfic. Només el cràter que Martín Almagro va comprar a la família el 1941.

L'única altra referència que hi ha sobre material que s'hauria conservat a Empúries és la donació que fa el 1918 de "diverses monedes" en motiu de l'obertura del Museu Emporion⁶⁴. Quan es funda el Museu Emporion, ja feia cinc anys que Cazorro havia marxat de Girona.

LA COL·LECCIÓ DE LA FAMÍLIA

Cazorro va passar impossibilitat els darrers anys de la seva vida. Al final dels seus dies havia anat a viure amb Teresa, la filla gran casada amb José Luís Oliva de Suelves, amb ells també vivia Maria, la filla petita que aleshores encara era soltera.

Els néts guarden el record del seu avi impedit per la malaltia, amb prou feines amb un fil de veu, però amb el cap ben clar. En ocasions rebia algun aficionat a l'arqueologia que el consultava sobre la datació d'algunes

⁶³ "D. Manuel Cazorro (donó), un vaso de vidrio grabado (siglo XVIII y una diota romana (vaso para guardar vino), procedente de Ampurias (40'75 cm. de altura); el profesor Schulten, regaló un fragmento de lápida romana hallada en Ampurias (frente a la puerta de la muralla)."

⁶⁴ Consultada al respecte la Sra. Marta Santos, arqueòloga d'Empúries, ha manifestat que aquestes peces actualment no es troben a Empúries. Podria ser que en algun moment indeterminat haguessin passat al Gabinet Numismàtic.

peces; aleshores, amb gran esforç i ajudat per les filles, Cazorro les assenyalava i destriava les d'una època de les d'una altra ⁶⁵.

Malgrat la greu malaltia, Cazorro disposava de bones rendes provinents dels seus llibres i de la pensió; a banda la bona situació econòmica del seu gendre, amb qui vivia. Per tant, la venda de la col·lecció no va ser deguda a carències econòmiques generades per la malaltia, sinó a la impossibilitat de poder-ne tenir cura personalment i al desig que tot aquell material que havia anat aplegant al llarg de la seva vida tingués un bon destí.

Però no es va desfer de tota la col·lecció. Una quantitat indeterminada d'objectes van romandre a mans de la família, repartits entre les tres filles. La seva afició al col·leccionisme, a més de les ciències naturals i l'arqueologia, abastava també, encara que amb menys quantitat, altres objectes artístics del romànic, del gòtic, del renaixement i fins el segle XVIII.

Cazorro va morir el desembre de 1935. Quan va esclatar la Guerra Civil, la família va haver d'abandonar el pis de la Diagonal, deixant-hi els objectes arqueològics i altres obres d'art. L'habitatge va ser assaltat i saquejat per membres del bàndol republicà. En aquests difícils moments es va perdre la major part de l'arxiu familiar, per això la família conserva ben poca documentació de Manuel Cazorro.

Anys més tard, un cop finalitzada la Guerra Civil, algunes de les peces saquejades van tornar a aparèixer en llocs ben dispersos. Un dels seus nèts, Juan Luis, explica l'anècdota d'una taula romànica, sembla que de dimensions considerables, que va ser localitzada a Buenos Aires (Argentina), però que la família no va poder recuperar.

Una cosa similar va succeir amb el "Vas Cazorro". Aquesta peça en la repartició havia correspost a la filla petita, Maria. Com les altres va desaparèixer durant el saqueig del domicili de José Luís Oliva de Suelves. Als anys 40 va aparèixer al Museu Arqueològic de Barcelona sense que es sàpiga com hi va anar a parar. Martín Almagro va considerar que l'objecte tenia un valor artístic i històric massa elevat com per que fos retornat a la família. Aleshores, es va pactar amb Maria Cazorro una donació al Museu. En compensació, Almagro va batejar la peça amb el nom de "Vas Cazorro" ⁶⁶.

⁶⁵ Informació facilitada per Guillem Tintoré Cazorro. Fill de Concepció Cazorro Allué.

⁶⁶ Informació proporcionada per Juan Luís Oliva de Suelves Cazorro, fill de Teresa Cazorro Allué.

Potser una circumstància semblant hauria passat amb el cràter que actualment es conserva a Empúries i que Almagro comenta que va comprar a la família el 1941. Els néts no guarden record de sota quines circumstàncies es va produir aquesta transacció.

Dels objectes d'art la família n'ha pogut recuperar ben pocs: un quadre representant la mare de Cazorro, pintat per Esquivel el 1855; un moble gòtic on Cazorro hi guardava la seva col·lecció numismàtica; una taula gòtica representant l'Anunciació; una talla del segle XVIII; un tríptic renaixentista i un quadre de finals dels anys 20, representant M. Teresa Cazorro.

De la important col·lecció numismàtica, només conserven un escut d'or de *Pedro IV el Cruel* de Castella i que M. Teresa Cazorro va fer encastar en una joia.

El que si que es va salvar en bona part, després de la guerra, va ser la important biblioteca que Manuel Cazorro havia anat aplegant al llarg dels anys.

CAZURRO I LA SEVA VINCULACIÓ AMB EMPÚRIES

El 1907 Puig i Cadafalch es va trobar davant la circumstància d'haver d'iniciar les excavacions d'Empúries, un projecte de gran envergadura científica i ben important pel nacionalisme català. Les seves nombroses ocupacions professionals com arquitecte i també en el camp de la política li impedié estar al peu del canó de l'excavació. Pel treball de camp es va pensar en Emili Gandía, persona assenyada però faltat d'experiència arqueològica. Calia doncs una persona experta i que tingués més possibilitats d'estar a prop del jaciment que no pas Puig i Cadafalch.

Cazorro va semblar la persona adequada amb els seus coneixements d'estratigrafia, de prehistòria, home d'àmplia cultura, de bones relacions a nivells polítics de Madrid i de vast prestigi professional i personal, a més de la seva experiència prèvia a Empúries col·laborant amb els professors alemanys Schulten i Koenen quan van excavar la zona de la muralla l'any 1905 (Nolla et al., 1995, pàg. 33-34). A banda de residir a Girona, cosa que li permetria visitar les excavacions amb una certa freqüència.

Les ocupacions de Cazorro a Girona eren ben nombroses i variades. S'han ressenyat ja en pàgines anteriors i no cal repetir-les ara. Això feia que l'assiduitat de les visites no fos especialment alta. Malgrat això, durant els primers mesos se'l nota força actiu. Treballa en la compra de material

arqueològic per la Junta, intervé ocasionalment en la compra d'alguns dels terrenys empordanesos i, sobretot, assessora a Gandía en qüestions estratigràfiques i l'orienta en el material que apareix.

No obstant aquest assessorament de Cazorro, Gandía, com a treballador del Museu, manté sempre un contacte directe amb Puig i Cadafalch i també amb Carles Pirozzini, el Secretari de la Junta. Sovint la informació de la marxa dels treballs arriba a Puig de forma paral·lela, d'una banda a través de Gandía i de l'altra a través de Cazorro o d'algun membre de la Comissió Delegada a l'Escala.

En els primers mesos Gandía, sempre prudent, està ben pendent de les orientacions que li fa Cazorro durant les seves visites i quan aquest no pot visitar els treballs en la data prevista, Gandía prefereix esperar fins que pugui rebre les seves instruccions.

Però Gandía aprèn ràpid. Els comentaris i els dibuixos que fa en el diari d'excavacions denoten que gradualment adquireix experiència, cosa que de ben segur va ser detectada tant per Cazorro com per Puig i Cadafalch, atorgant-li un major marge de maniobra.

Durant 1908 i 1909 són els anys en què les visites de Cazorro al jaciment són més freqüents. També són els anys en què Gandía estava aprenent l'ofici. El febrer de 1910 mor Margarita Allué, l'esposa de Cazorro. A partir d'aquest moment es nota un canvi en el grau d'implicació de Cazorro, motivat segurament per la suma de dos factors: el trasbals de tipus personal que estava patint i la major experiència i seguretat que demostrava Gandía. Tot i que continua visitant el jaciment i estant-ne pendent en tot moment, durant 1910 s'inicia el costum que Gandía, quan es desplaça a Barcelona, s'aturi a l'estació de Girona, on l'espera Cazorro, per comentar-li l'estat dels treballs. Aquest costum el mantenen fins que Cazorro obté el trasllat a Barcelona la tardor de 1913. Fins i tot, quan fa anys que està instal·lat a Barcelona, Gandía el continua visitant per posar-lo al dia. En aquests moments es tracta més d'un fet de cortesia, i fins i tot d'amistat, que no pas d'una inspecció real i efectiva.

Com a excepció, a l'agost de 1912 s'inverteixen els papers, ja que Gandía s'ha d'absentar uns dies i és Cazorro qui es queda controlant el treball dels obrers i el que informará de la situació a Gandía quan aquest torni.

De tota manera, no es documenta cap cessament del càrrec d'inspector de les excavacions ni tampoc cap renúncia. Puntualment, la Junta de

forma oficial o Puig i Cadafalch de manera més informal, sol·liciten la seva col·laboració. Són els casos de la seva intervenció en l'adquisició del mosaic del Sacrifici d'Ifigènia el 1914, les trobades que tenen a Barcelona Puig, Gandía i Cazorro ⁶⁷, les visites que continua fent al jaciment a l'estiu, o quan Puig ha triat els objectes que s'han de traslladar al Museu d'Empúries però diu a Gandía que avisi a Cazorro per tal que decideixi si li sembla convenient de posar-hi altre material.

El 9 d'agost de 1914, fa una visita acompanyat del comte de Berenguer, el poeta Miquel de Palol i el seu amic Josep Pazos. En aquesta visita, Cazorro s'adona que el mosaic del Sacrifici d'Ifigènia s'està deteriorant i manifesta la urgència de buscar-li una millor ubicació ⁶⁸. Per tant, tot i que ja viu fora de Girona, continua preocupant-se pel jaciment.

CONCLUSIONS

La documentació conservada a la Junta de Museus en relació a les excavacions d'Empúries porta a pensar que la vinculació intensa que hi va mantenir Manuel Cazorro va ser curta, especialment fins 1909; ja que amb prou feines hi ha documentació d'anys posteriors, tot i que més endavant va exercir alguna activitat a Empúries. La seva desvinculació va ser gradual, sense fer soroll, fins a fondre's en l'oblit. No ha aparegut cap document que indiqui quan va concloure la seva tasca d'inspector de les excavacions, per la qual va ser nomenat el febrer de 1908. Així doncs mai va ser cessat, ni substituït, ni va dimitir del càrrec. Sembla talment que va morir essent encara oficialment l'inspector de les excavacions d'Empúries, però feia ja molts anys que ningú es recordava de forma oficial d'aquest càrrec.

Aquesta curta durada no vol pas dir que la seva participació no fos interessant; ans el contrari. Eren els primers passos de l'arqueologia "científica" a casa nostra. Puig i Cadafalch, arqueòleg sí, però principalment arquitecte i historiador de l'art medievalista dirigia els treballs en la distància, pendent a l'hora de moltes i diverses ocupacions. Gandía, voluntariós i assenyat, posseïdor de la plena confiança de Puig i Cadafalch, estava mancat encara de l'experiència del treball de camp. En aquest context, la seguretat i garantia que podia aportar una persona amb el bagatge metodològic de Manuel Cazorro va ser fonamental.

⁶⁷ *Diaris d'excavacions d'Emili Gandía*, juliol 1916.

⁶⁸ *Diaris d'excavacion d'Emili Gandía*.- vol. 7, 9 d'agost de 1914.

Passats els anys, arribat el moment de la seva mort, el gironins recordaven encara Cazorro com a catedràtic de l'Institut de Girona; possiblement com al professor entranyable de molts dels habitants d'aquesta ciutat. També era recordat per la seva relació amb la Comissió de Monuments de Girona; en canvi, però, la seva vinculació amb Empúries semblava haver caigut en l'oblit.

Efectivament, el dia 10 de desembre de 1935 "El Autonomista" li dedica un record en la seva secció "Lletres de condol". Val a dir que l'extensió de l'escrit dobla el que acostuma a ser habitual en aquesta publicació, indicador de l'empremta que havia deixat en la ciutat. Malgrat tot, no es fa cap referència al seu paper d'inspector de les excavacions d'Empúries ⁶⁹.

Tampoc l'esquela de la família que es publica a *La Vanguardia* l'endemà de la seva mort recorda el seu pas per Empúries i per Girona ⁷⁰.

Pel que fa a la col·lecció arqueològica, la va anar aplegant al llarg dels anys, principalment a través del mercat d'antiquaris, però també provinent de les seves pròpies activitats arqueològiques en diversos indrets, tant en jaciments prehistòrics com a Empúries.

⁶⁹ "El Autonomista. Diari Federalista Republicà d'avisos i notícies", 10 de desembre de 1935, núm. 9.738, pàgina 2.

En la secció "Lletres de dol": "A Barcelona ha traspassat el senyor Manuel Cazorro Ruiz, catedràtic jubilat.

El senyor Cazorro, va ésser veí de Girona durant molts anys. De jove a venir a ocupar la càtedra d'Història natural, precedit d'un gran prestigi científic. Era doctor en Ciències, Llicenciat en Dret acadèmic, etc. Ací tenia el senyor Cazorro molts amics. Ací va contraure matrimoni amb la senyora Margarida Allué, filla del Registrador de la Propietat d'aquella època, del mateix cognom.

Fou un home destacat que honorà molt els llocs que ocupà en l'Institut de segon Ensenyament de Girona, com després a Barcelona.

Fou un gran demòcrata, de caràcter bondadós.

Enviem el nostre sentit condol a tota la família de l'il·lustre desaparegut per tan dolorosa desgràcia.

En representació de l'Ateneu de Girona i Junta de Monuments ha assistit a l'enterrament el nostre bon amic senyor Joaquim Pla".

⁷⁰ *La Vanguardia*, dimarts 10 de desembre de 1935, pàg. 2.

"El ilustre señor Don Manuel Cazorro y Ruiz, viudo de doña Margarita Allué, catedrático jubilado del Instituto de Barcelona, Doctor en Ciencias, Licenciado en Derecho, Académico numerario de la Academia de Ciencias de Barcelona y correspondiente de las de Bellas Artes, de la Historia y de Ciencias de Madrid, ex Delegado Regio de Bellas Artes, etc., etc., falleció ayer, día 9 del corriente".

En un futur caldrà intentar esbrinar si tot el material de la seva col·lecció que s'atribueix a Empúries procedeix realment d'aquest jaciment, o si algun antiquari va aconseguir enganyar-lo amb material, original, però vingut d'altres punts, com per exemple Itàlia. No s'ha d'oblidar que Cazorro no podia tenir encara l'experiència que, avui dia, ens han proporcionat gaire bé 100 anys d'activitat arqueològica a Empúries sobre el material que hi acostuma a aparèixer.

Es desfà de la col·lecció per motius personals, quan una greu malaltia li impedeix tenir-ne cura. La seva vocació de docent que havia exercit durant tants anys s'imposa en aquest cas, i busca per a la seva col·lecció diversos destins que permetin que sigui visitada per la població i estudiada pels experts. La relació personal de mestre-deixeble amb el Dr. Lluís Pericot hauria influït decisivament a què la part més important de la seva col·lecció anés a parar al museu valencià que Pericot dirigia en aquell moment.

Cazorro va ser un savi, un erudit, un incansable treballador, però malgrat això va ser també un home amable i modest. Així ho expressen els qui el van conèixer i tractar.

És de justícia que l'arqueologia d'avui el tregui de l'oblit i li doni el reconeixement que es mereix per a la seva contribució en els inicis de les excavacions emporitanes.

BIBLIOGRAFIA

FONTS PRIMÀRIES MANUSCRITES

- Fons de Institut General i Tècnic de Barcelona, Expedient personal de Manuel Cazorro, Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona.
- Fons de l'Institut General i Tècnic Cardenal Cisneros de Girona (posteriorment Institut de Batxillerat Jaume Vicens Vives); Expedient de personal núm. 1309, Canal-Colomer, Arxiu Històric St. Josep de Girona (AHG).
- Fons del Museu de Zoologia de Barcelona: Expedient núm. 36 de 1916-1917 "Acuario de la Cascada"; Expedient núm. 31 sèrie C de 1918 "Relatiu a la Ponència de Publicacions"; Expedient núm. 30 sèrie D de 1919-1920 "Relatiu a l'expedició a Guinea Espanyola"; Expedient núm.

3 sèrie D de 1919-1923.

- GANDÍA, E. (1908-1918): *Diari d'excavacions d'Empúries*.
- JUNTA DE MUSEUS. Caixa referida al Museu d'Arqueologia de Barcelona.
- JUNTA DE MUSEUS: Caixes A, B i C referides a Empúries.
- Llibre d'actes de Circol Literari, Lligall núm. 11, Vic, 1860.
- Sesión de 21 de enero de 1930 de la Comisión Provincial Permanente, Diputació de València.

FONTS PRIMÀRIES IMPRESSES

- AADD (2000): *Un siglo de la Universidad Central. Expedientes académicos (1836- 1936). Teología, derecho y Filosofía y Letras*, Ministerio de Educación y Cultura; Dirección General de Libro, Archivos y Bibliotecas; Subdirección General de los archivos estatales, editat en Compact Disk, Madrid.
- Anònim (1909-1910): "Adquisicions del Museu de Girona en els anys 1909 i 1910", *Anuari de l'IEC*, Barcelona, pàg. 725.
- CAZURRO, M. (1908): *Las cuevas de Serinyà y otras estaciones prehistóricas de NE. de Cataluña*, "Anuari de l'IEC", Barcelona, pàg. 43-88.
- CAZURRO, M. (1909): *Fragments de vasos ibèrics d'Empúries*, "Anuari de l'IEC", II, pàg. 551-562.
- CAZURRO, M. (1912): *Monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*, Junta para la ampliación de Estudios é Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Históricos, Madrid.
- CAZURRO, M. (1913): *Guía ilustrada de las ruinas de Ampurias y Costa Brava catalana (editada e ilustrada por José Esquirol)*, l'Escala (Barcelona, La Neotipia), s.a., 59 pàgs., 33 figures, 2 plànols.
- CAZURRO, M. & GANDÍA, E. (1913-1914): *La estratificación de la cerámica de Ampurias y la época de sus restos*, "l'Anuari de l'IEC", V, pàgs. 657-686, 43 figures.
- *Diario de Gerona. Diario de avisos y noticias*, 1897-1913.
- *El Autonomista. Diari Federalista Republicà d'avisos i notícies*. - Editat a Girona, 10 de desembre de 1935.
- ESPONA et al., (1893): *Catalogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich. Fundado y solemnemente inaugurado en 7 de julio de 1.891 por el Exmo. é Ilm. Sr. Dr. D. José Morgades y Gili, Obispo de la Diocesis, Vic*.
- FRICKNHAUS, von A. (1908); *Griechische vasen aus Emporion*, "Anuari de

l'Institut d'Estudis Catalans”.

- GUDIOL, Mn. J. (1925-1931): *El Museu Arqueològich-Artísch Episcopal de Vich en 1924. Memòria del Conservador d'aquest Museu Mossen Joseph Gudiol y Cunill*, - Vic.
- JUNYENT, Mn. E. (1932-1936): *El Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vich en 1931. Memoria del conservador d'aquest Museu Mn. Eduard Junyent i Subirà*, Vic.
- *La Veu del Montserrat. Setmanari popular de Catalunya*, núm. 23 de l'any VI, Vic, 9 de juny de 1883 i núm. 5 de l'any VII, Vic, 2 de febrer de 1884.
- PLA, J. (1949): “Comisión provincial de monumentos de Gerona. Un siglo de actuaciones (memoria) 1877-1901”, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. IV, Girona, pàg. 194-249.
- PLA, J. (1950): “Comisión provincial de monumentos de Gerona. Un siglo de actuaciones (memoria) 1902-1946”, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. V, Girona, 1950, pàg. 158-218.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- AADD (1930): *La labor del Servicio de Investigación Prehistórica y su museo en el pasado año 1929*, Diputación Provincial de Valencia, València.
- AADD (1931): *La labor del Servicio de Investigación Prehistórica y su museo en el pasado año 1930*, Diputación Provincial de Valencia, València.
- ALMAGRO, M. (1943): *Tres nuevos hallazgos del Bronze final en España*, “Ampurias”, V, Barcelona, pàg. 270-280.
- ALMAGRO, M. (1952): *Las inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*.- Monografías ampuritanas II, Barcelona.
- ALMAGRO, M. (1953): *Las necrópolis de Ampurias*, vol. I, Barcelona.
- ARANEGUI, C. (1998): *Vas 'Cazurro*, “Els íbers. Prínceps d'occident, Catàleg de l'exposició”, Fundació “La Caixa”, Ministerio de Educación y Cultura, Barcelona, pàg. 256.
- BARBERÀ, J. (inèdit a): “El misteri d'un mostre de fira arqueològic: El vas Cazurro”.
- BARBERÀ, J. (inèdit b): “El vas Cazurro”.
- BOIX, L. et al. (1992): *Josep Esquirol (1874-1931). Col·lecció de fotografies*, vol. 3, Empúries, 35 imatges de les ruïnes i excavacions i del poble, L'Escala.

- BONET, H. et al. (1991): *Un segle d'arqueologia valenciana*, València.
- BOSCH, P. (1937): *Memòria 1936-1937 del Servei d'excavacions i arqueologia de Catalunya*, Barcelona.
- BURCH, J. & NOLLA, JM. (1995): *Gerunda i els Ausetans. Una qüestió recurrent*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", vol. XXXV, pàg. 9-23.
- CARMANIU, X. (2001): *El Certamen Literari i els Jocs Florals: una perspectiva social*, "Revista de Girona", núm. 205, pàg. 177-180.
- CASADO, S. (1996): *Los primeros pasos de la ecología en España*, Ed. Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Serie Estudios, núm. 128, Madrid.
- FLETCHER, D. (1974): *Museo de Prehistoria de la ciudad de Valencia*, Publicaciones del Círculo de Bellas Artes, Valencia.
- FLETCHER, D. & PLA, E. (1977): *Cincuenta años de actividades del Servicio de Investigación Prehistorica (1927-1977)*, Servicio de Investigación Prehistorica, Diputación Provincial de Valencia, Serie de Trabajos Varios, núm. 57, València.
- GROS, M. dels S. (1981): *La biblioteca Episcopal de Vic, 175 anys al servei de la nostra comarca*, "Ausa", IX/100, pàg. 433-436.
- MARTÍ, B. et al. (1995): *Museu de Prehistòria "Domingo Fletcher Valls"*, València.
- NOLLA, JM. et al. (1995): *Ciuitatis Impuritanæ coemeteria. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*, Estudi General, Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, núm. 15, Girona.
- ORDEIG, R. (1990-1991): *Museus, col·leccions i exposicions en el Vic del segle XIX*, "Ausa", XIV, pàgs. 325-356.
- PALOL, P. (1992a): *La investigació històrica de la ciutat d'Empúries. Amb motiu d'una exposició de fotografies de Josep Esquirol*, "Fulls d'història local", núm. 33, Servei de Publicacions de l'Ajuntament de l'Escala - Departament de Cultura i Benestar Social - Arxiu Municipal - Centre d'Estudis Escalencs - Diputació de Girona, l'Escala.
- PALOL, P. (1992b): *Una ampul·la del Santuari de Sant Menes, d'Egipte, a les col·leccions emporitanes del Museu de Girona*, "Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens", Tarragona, pàgs. 91-95.
- PASCUAL, P. (1976): *El professor Don Manuel Cazorro i Ruiz i l'Institut de Girona del seu temps*, Girona.
- RIPOLL, E. (1977 inèdit): *Pròleg als Diaris d'excavacions d'Emili Gandia*, Barcelona.

- RODÀ, I. (1989): *Catàleg de l'epigrafia i de l'escultura clàssiques del Museu Episcopal de Vic*, Sèrie catàlegs núm. 2, Patronat d'Estudis Ausonencs i Museu i Biblioteca Episcopal de Vic, Vic.
- SANMARTÍ, E. (1975): *Cerámicas de barniz negro ampuritanas conservadas en el Museo de Prehistoria de Valencia (Antigua Colección Cazorro)*, "Archivo de Prehistoria Levantina", XIV, València.
- TRIAS, G. (1965): *Las cerámicas griegas de la península Ibérica*, València.
- VALLVÉ, I. (2002 inèdit): *Manuel Cazorro Ruiz: la seva col·lecció arqueològica i la seva vinculació amb Empúries*, Treball de recerca del Programa de Doctorat, Universitat de Girona.
- VENDRELL, M. et al. (1999): *Informe sobre el vas "Cazorro". Contribució a l'autenticació*, Grup de Recerca Aplicada al Patrimoni Cultural, Universitat de Barcelona, estudi sol·licitat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.

MANUEL CAZURRO RUIZ, PIONER D'EMPÚRIES I COL·LECCIONISTA

Manuel Cazorro Ruiz.
Procedència: Guillem Tintoré
Cazorro.

Carta de Cazorro a Puig
i Cadafalch agraint
el nomenament com a Inspector
d'Empúries. Procedència: Caixa
C d'Empúries de l'Arxiu de la
Junta de Museus.

Instituto general y central
de Estudios
Históricos

Mi. Sr. JOSÉ PUIG I CADAFALCH
BARCELONA

Muy Sr. mio y distinguido señor don D. Juan
de. Secretario de la Junta de Museos de esta y de
la cual es Vd. tan digno Presidente, me comunicó,
al. para mi honoroso, conocimiento de lo mismo de nuevo,
para que se encargase de la inspección de la
excavaciones, que felizmente y gracias a su ins-
tancia, se van a comenzar en el collar de la anti-
gua EMPÚRIAS.

Me creo que hayen pensado Vd. bien el designar
me para tan dedicado cargo, pues en total falta
de merito y de conocimientos para ello, no me he
con muy apropiado para tan delicada misión, ver-
dad es puesto de confianza de la Junta. Seria de
que si la situacion oficial de un individuo no me es
siente tan gran sujeción.

Si Vd. ve satisfecho de arreglar estas inconvenientes
disponiendo antes de aceptar tan honroso cargo, muy
agradecido al honor que me se hace y a trabajar,
procurando que mi buena voluntad supla lo demás.

Como me encargó el Sr. Barzilai, debo para el fin
deber con Vd. y como tengo que ir a casa, el próximo
dia 15 de el Sr. Domingo y hora, respectivamente, le
agradeceria si Vd. que me dijese si seria buena,
días para verlo, y la hora más apropiada.

Duplico a Vd. que luego presente al presidente de
la Junta y que disponga de a. a. fino setto-2, a

Q. B. E. M.

GENOVA IMPRESA 1908